

Łukasz Krucki

Drugi Synod Diecezjalny Włocławski biskupa Hieronima Rozrażewskiego z 1589 roku

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 57/2, 153-173

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KS. ŁUKASZ KRUCKI

DRUGI SYNOD DIECEZJALNY WŁOCŁAWSKI BISKUPA HIERONIMA ROZRAŻEWSKIEGO Z 1589 ROKU

Treść: Wstęp. – 1. Zwołanie i przebieg synodu. – 1.1. Zwołanie obrad synodalnych. – 1.2. Uczestnicy synodu. – 1.3. Przebieg zgromadzenia synodalnego. – 2. Redakcja statutów synodalnych. – 3. Problematyka uchwał synodalnych. – 3.1. Obrona wiary katolickiej. – 3.2. Sakramenty święte. – 3.3. Sprawy liturgiczne. – 3.4. Miejsca i czasy święte. – 3.5. Beneficja i obowiązki beneficjantów. – 3.6. Urzędy diecezjalne. – 3.7. Karność kapłańska. – 3.8. Życie zakonne. – 3.9. Zarząd dobrami doczesnymi Kościoła. – 3.10. Postanowienia administracyjne. – 3.11. Sprawy sądowe. – Zakończenie.

Wstęp

Zagadnienie synodów zwoływanych przez biskupa Hieronima Rozrażewskiego budziło i nadal budzi żywe zainteresowanie wśród badaczy potrydenckiego ustawodawstwa kościelnego w Polsce. Już w 1890 r. znalazło ono swoje odzwierciedlenie w większym opracowaniu zatytułowanym *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*¹. Wydawnictwo to, mające charakter wybitnie źródłowy – przygotowane do druku przez ks. Zenona Chodyńskiego, a wydane przez jego brata, Stanisława – porusza zagadnienia z zakresu ustawodawstwa synodów włocławskich. Wyniki tej pracy służyły i służą historykom i interpretatorom prawodawstwa synodalnego jako baza wyjściowa do podejmowanych badań².

¹ Z. CHODYŃSKI, *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*, Varsaviae 1890.

² J. GREŻLIKOWSKI, *Ustawodawstwo synodalne diecezji włocławskiej. Stan badań oraz postulaty badawcze*, w: *Semel Deo dedicatum non est ad usum humanos ulterius transferendum*. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. dr. hab. Janowi Kałowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, pod red. J. Wroceńskiego, B. Szewczul, A. Orczykowskiego, Warszawa 2004, s. 630.

Z nowszych opracowań w tej dziedzinie na szczególną uwagę zasługują dwie monografie: ks. Janusza Gręźlikowskiego pt. *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji włocławskiej w świetle ustawodawstwa synodalnego*³, będąca rozprawą habilitacyjną, oraz dysertacja doktorska ks. Janusza Boruckiego: *Wkład synodów biskupa Hieronima Rozrażewskiego w dzieło recepcji Soboru Trydenckiego*⁴. Opracowania te w swojej strukturze szeroko analizują złożoność uchwał synodalnych, podejmowanych przez włocławskiego hierarchę oraz ukazują dzieje ich recepcji. Synod diecezjalny z 1589 r. domaga się jednak odrębnego potraktowania ze względu na wagę podjętych na nim uchwał, stanowiących pomnik polskiej myśli kanonistycznej.

1. Zwołanie i przebieg synodu

Złożona sytuacja społeczna jak i konfesyjna diecezji kujawsko-pomorskiej (włocławskiej) oraz zaplanowany przez prymasa Stanisława Karnkowskiego na rok 1589 synod prowincjonalny skłoniły biskupa Hieronima Rozrażewskiego do tego, aby po trzech latach od przeprowadzenia synodu diecezjalnego zorganizować kolejny, wpisujący się w reformę prawa i ustroju zarządzanej diecezji⁵.

1.1. Zwołanie obrad synodalnych

Bezpośrednią przyczyną do podjęcia przez biskupa włocławskiego Hieronima Rozrażewskiego inicjatywy odbycia synodu diecezjalnego w 1589 r. była okoliczność zwołania przez prymasa Stanisława Karnkowskiego (1581-1603) synodu prowincjonalnego do Piotrkowa na dzień 2 października tegoż roku⁶. W myśl przyjętej powszechnie praktyki arcybiskup gnieźnieński przysyłał zawczasu ordynariuszom swojej

³ Tenże, *Recepcja reformy trydenckiej w diecezji włocławskiej w świetle ustawodawstwa synodalnego*, Włocławek 2000.

⁴ J. BORUCKI, *Wkład synodów biskupa Hieronima Rozrażewskiego w dzieło recepcji Soboru Trydenckiego*, Warszawa 1998 (mps Bibl. Sem. Duch. we Włocławku).

⁵ J. BORUCKI, *Synod diecezji kujawskiej i pomorskiej z 1586 roku*, Prawo Kanoniczne 46 (2003) nr 3-4, s. 227-245.

⁶ *Acta et Constitutiones Synodi secunda dioecesanæ Wladislawiensis die 22 Septembris A. D. 1589 [...]* celebrate, w: Z. Chodyński, Statuta synodalia, dz. cyt., s. 128.

metropolii oraz kapitułom wchodzącym w jej skład schemat, zawierający porządek dzienny planowanego synodu prowincjonalnego, zapraszając ich tym samym do czynnego zaangażowania się w jego obrady⁷.

Okólnik konwokacyjny, którym Rozrażewski zwoływał synod diecezjalny, został przygotowany i wystawiony na zamku w Raciążku w dniu 26 sierpnia 1589 r. Podawał on do wiadomości adresatów – prepozytów, dziekanów, prałatów, kanoników, opatów, gwardianów, przeorów, komendatariuszy, wikariuszy, altarzystów, zajmujących jakąś posadę oraz wszystkich innych prezbiterów i duchownych, pracujących na terenie diecezji kujawsko-pomorskiej, a także tych osób, które na mocy prawa lub zwyczaju brały udział w synodach – czas i miejsce zgromadzenia synodalnego: 22 września 1589 r., zamek biskupi w Raciążku⁸. W okólniku biskup ponadto informował, iż na synodzie będą omawiane nie tylko te sprawy, którymi zajmie się synod piotrkowski, ale również te, które dotyczą sporów, krzywd i problemów duchowieństwa powierzonej mu diecezji⁹. W tym celu mający wziąć udział w obradach zostali zobowiązani do przygotowania informacji o dochodach, tytułach nadania swoich beneficjów, jak i dyspensach otrzymanych od Stolicy Apostolskiej, zezwalających na ich kumulację¹⁰.

Okres miesiąca dzielący konwokację od planowanego rozpoczęcia synodu mógł się okazać niewystarczający, aby wszyscy zainteresowani zdolali się wywiązać z nałożonych na nich obowiązków, oraz aby na niego przybyć, zwłaszcza z odległych obszarów diecezji, położonych na Pomorzu. Dlatego też w tym samym 1589 r. zwołany został synod częściowy dla archidiaconatu pomorskiego. Jego przebieg w dniu 23 czerwca w kościele parafialnym w Subkowach również związany był z przygotowaniem do zbliżającego się synodu prowincjonalnego, angażując 39 duchownych i 7 dziekanów¹¹.

Mając na uwadze powyższe fakty należy podkreślić, iż zgromadzenie synodalne zostało zwołane i przygotowane zgodnie z przyjętym

⁷ M. MORAWSKI, *Synod piotrkowski z roku 1589*, Włocławek 1937, s. 15-16.

⁸ *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, dz. cyt., s. 127-128.

⁹ Tamże, s. 128.

¹⁰ Tamże.

¹¹ J. GRĘŻLIKOWSKI, *Recepcja reformy trydenckiej...*, s. 150-151.

zwyczajem, umożliwiając przybycie na jego obrady wszystkim zainteresowanym duchownym z archidiakonatów kruszwickiego, włocławskiego, jak również niektórym z pomorskiego.

1.2. Uczestnicy synodu

Niełatwo dziś sporządzić dokładną listę uczestników synodu diecezjalnego z 1589 r., bowiem w protokole synodalnym wymienieni zostali tylko ci, którzy sprawowali w diecezji ważne urzędy. Na podstawie zachowanych akt możemy jednak ustalić, iż na omawianym zgromadzeniu synodalnym, oprócz biskupa Hieronima Rozrażewskiego, obecni byli następujący duchowni: Jan Nowomiejski, biskup pomocniczy; Andrzej Czacki, dziekan; Józef Konarzewski, doktor obojga praw i archidiakon włocławski; Maciej Kiełpiński, kantor, kanonik kapituły katedralnej; Paweł Cichrowski, kanonik kapituły katedralnej; Tomasz Zakrzewski, doktor medycyny, kanonik kapituły katedralnej; Łukasz z Uniejowa, doktor teologii, kanonik kapituły katedralnej; Erazm Kretowski, kanonik kapituły katedralnej; Stanisław Zakrzewski, kanonik kapituły katedralnej; Jan Sikorski, doktor obojga praw, kanonik kapituły katedralnej; Leonard Rębowski, opat cystersów z Pelplina; Wawrzyniec Zieliński, opat cystersów z Koronowa; Andrzej Pęcherski, prepozyt ze Strzelna, kanonik kapituły kruszwickiej; Gaspar, kantor z Koronowa, kanonik kapituły kruszwickiej; Stanisław Ługowski, kanonik kapituły kruszwickiej; Mikołaj Miloniusz, oficjał z Gdańska; Sebastian Paulin, oficjał z Bydgoszczy; Andrzej Pilski, dziekan nieszawski; Jan Zbąsznia, dziekan nowski; Prokop Dzwoniowski, dziekan świecki oraz Kotulin, przeor dominikanów z Gdańska. Zapewne obecni byli także i inni kapłani, których protokół nie wymienia z nazwiska¹².

¹² *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, s. 127.

1.3. Przebieg zgromadzenia synodalnego

Synodowi diecezjalnemu, rozpoczętemu 22 września 1589 r. na zamku w Raciążku, przewodniczył osobiście ordynariusz diecezji, Hieronim Rozrażewski. Pomimo tego, że dotyczył on zasadniczo kujawskiej części diecezji (archidiakonat wrocławski i kruszewicki), to jednak w zachowanych aktach synodalnych nazwany został drugim synodem diecezji wrocławskiej¹³.

Synod rozpoczęto intonacją pieśni do Ducha Świętego, a następnie biskup pomocniczy diecezji, Jan Nowomiejski odprawił Mszę świętą w kościele parafialnym, w której uczestniczyli wszyscy ojcowie synodalni¹⁴. Mowę inauguracyjną wygłosił jednak już sam ordynariusz. Inicjując swoje wystąpienie, biskup Rozrażewski przedłożył zebrany przyczyny zwołania synodu. Następnie przypomniał całemu duchowieństwu o zachowaniu właściwych obyczajów i utrzymaniu karności kościelnej. W dalszej części swojego przesłania skrytykował tych, którzy nie odmawiają godzin kanonicznych, bez inwestytury i komend udzielają sakramentów oraz żyją w sposób gorszący innych. Wezwał ich, aby pamiętając o swoim powołaniu, w przyszłości unikali tych grzechów i wykroczeń, oraz aby byli pilniejsi w wypełnianiu swoich obowiązków duszpasterskich¹⁵.

Po przemówieniu biskupa ojcowie synodalni złożyli wyznanie wiary, po którym na polecenie ordynariusza odczytano niektóre dekrety z poprzedniego synodu diecezjalnego, odbytego w 1586 r. Następnie rozpoczęto prace legislacyjne, w toku których zgromadzeni debatowali nad problemami postawionymi przez ordynariusza. Poruszali więc kwestie związane z urzędami diecezjalnymi, sprawami dóbr doczesnych Kościoła i szeroko rozumianym duszpasterstwem. Przedostatnim punktem obrad było odczytanie ustanowionych artykułów oraz rozpatrzenie spraw spornych i karnych¹⁶.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 128-139.

Na zakończenie synodu biskup Rozrażewski nakazał wydrukować artykuły poprzedniego synodu diecezjalnego i polecił zebranim, aby je często czytali, po czym zamknięto synod odśpiewaniem uroczystego *Te Deum*¹⁷.

Dla podniesienia rangi zakończonego zgromadzenia ordynariusz ogłosił odpust w kościele katedralnym, a w całej diecezji nakazał modlitwy w intencji synodu, Kościoła katolickiego i oddalenia niebezpieczeństwa tureckiego¹⁸.

2. Redakcja statutów synodalnych

Efektem jednodniowych prac synodu diecezjalnego, odbytego 22 września 1589 r. w Raciążku, były akta i uchwały noszące tytuł: *Acta et constitutiones synodi secunda Dioecessanae Wladislaviensis die 22 Septembris A. D. 1589 per Ill-num R-num in Christo Patrem DD-num, Hieronymum Comitem a Rozdrażew Dei Gratia Episcopum Wladislaviensem modernum, celebratae*. Są one przechowywane w Archiwum Diecezji Włocławskiej we Włocławku¹⁹. Tak jak wcześniejsze akta, tak i te z 1589 r. zredagowane zostały w języku łacińskim. Na paginowanych kartach akt synodalnych (k. 14-16) spisano nazwiska uczestników synodu, opis sprawowanej liturgii oraz dekret zwołujący synod. Dalsze karty od 17 do 23 objęły 20 nienumerowanych artykułów²⁰. Zostały one zatytułowane następująco: *Professio fidei*; *De legendis Actis prioris Synodi*; *Absolutio DD. Abbatum a praestando iuramento*; *Absolutio DD. Abbatum a solutione Decimae pro Seminario*; *De contributione pro Breviariis et Missalibus in praeterita Synodo*; *De Matrimoniiis*; *Examinatores et Iudices approbatum*; *Deputati ad audiendas rationes Hospitalium*; *Iura, privilegia, proventus Ecclesiarum per Decanos rurales conscribatur, et Inventaria suppellectilis conficiantur*; *De Investituris et Commendis*; *De Archidiaconis*; *De Dispensationibus*; *Ad restitutas in priori Synodo Congregationes Ruralium Decanorum additio*;

¹⁷ Tamże, s. 139.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ ADW, ABKP N. 10 (29), k. 14-29.

²⁰ J. BORUCKI, *Wkład synodów...*, s. 96.

Approbatio reliquorum Decretorum Synodi praeteritae; Ad Articulos Ill-mi et R-mi Domini Archiepiscopi lectos; Deputati ad rationes audiendas fabricae; Incorporatio Decanatus Suecensis; Relaxatio Praepositi Lubranensis; Commissio Ill-mi D-ni Cardinalis Aldobrandini intimata V. Capitulo; Deputatio Decanani Ruralis Brzestensis. Karty od 23 do 28 zawierały 10 postanowień i dekretów biskupa, zwalczających wykroczenia spotykane wśród duchowieństwa. Również nienumerowane noszą następujące tytuły: *De obedientia erga Episcopum; Contra non recitantes Horas Canonicas; Contra Concupinarios; Contra deditos ebrietati; Contra accipiens e manibus laicorum Beneficia; De administrantibus Sacramenta sine facultate Episcopi, migrantibus potissimum in alienas Dioeceses; De Confessionibus non a quibusvis audiendis; Contra eos qui patiuntur se trahi ad forum seculare; De formatis habendis; Contra eos qui plura beneficia obtinent.* Druk powyższych statutów został zamieszczony we wspomnianej już pracy: *Statuta synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*²¹.

3. Problematyka uchwał synodalnych

Statuty synodu diecezjalnego z 1589 r. podejmowały szereg zagadnień odnoszących się do różnych dziedzin życia religijnego. Uwzględniały potrzeby diecezji, które biskup Rozrażewski miał na uwadze, a więc podniesienie poziomu moralnego kleru, ożywienie duszpasterstwa oraz wzrost świadomości konfesyjnej wiernych. Tym nadrzędnym założeniom zostały podporządkowane przyjęte uchwały synodalne.

3.1. Obrona wiary katolickiej

Zgodnie z duchem Tridentinum ustawodawca synodalny zwrócił uwagę na ważną dziedzinę, jaką była troska o zachowanie czystości wiary. Już pierwszy artykuł: *Professio fidei*, nawiązując do uchwał soborowych, jak i konstytucji papieża Piusa IV (1559-1565) *Iniunctum nobis* z 13 grudnia 1564 r.²², nakazał, aby wszyscy obecni na synodzie złożyli wyznanie wiary. Po spełnieniu tego wymogu nastąpiła dodatkowo uroczysta

²¹ *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, s. 129-138.

²² J. GRĘŻLIKOWSKI, *Recepcja reformy trydenckiej...*, s. 345.

przysięga ojców synodalnych, wyrażająca pragnienie pozostania na zawsze w jedności z Kościołem katolickim²³.

Obowiązek składania wyznania wiary został ponadto rozciągnięty na wszystkich pełniących funkcje duszpasterskie, jak i nieduszpasterskie w diecezji, oraz mających dopiero objąć urząd kaznodziejski, kierownika szkoły, czy też przyjąć godność kanoniczną. Ustawodawca synodalny zalecał również, aby wyznanie wiary było składane podczas Mszy świętych, modlitw i nabożeństw²⁴, gdyż w ten sposób buduje się wspólnotę Kościoła, opartą o soborowy wykład wiary i dyscyplinę kościelną²⁵.

3.2. Sakramenty święte

Statuty synodalne wśród swoich postanowień wiele miejsca poświęciły sprawie sprawowania i przyjmowania sakramentów. Nie wspominały wprowadzie o chrzcie, bierzmowaniu, Eucharystii, ani o namaszczeniu chorych, gdyż te zostały szczegółowo potraktowane na synodach wcześniejszych, ale swoją uwagę zwracały ku sakramentom pokuty i pojednania, kapłaństwa i małżeństwa.

W artykule *De Confessionibus non a quibusvis audiendis* ustawodawca synodalny domagał się od penitencjarzy posiadania odpowiedniej jurysdykcji, bądź zwyczajnej, bądź delegowanej, gdyż do szafowania sakramentu pokuty i pojednania nie wystarczała sama władza święceń. Kapłani, którzy nie uzyskali w diecezji urzędu proboszczowskiego, nie mogli słuchać spowiedzi, chyba że uzyskali odpowiednią aprobatę ordynariusza. Odnosiło się to również do zakonników. Ponadto zostały zniesione wszystkie zwyczaje, które godziły we wprowadzane prawo²⁶.

Synod diecezjalny, w nawiązaniu do postanowień Soboru Trydenckiego, zajmował się również uregulowaniem przepisów, dotyczących udzielania i przyjmowania sakramentu kapłaństwa, jak i właściwej

²³ J. BORUCKI, *Ustawodawstwo synodalne biskupa Hieronima Rozrażewskiego (1581-1600)*, Studia Włocławskie 2 (1999), s. 306.

²⁴ *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, s. 129.

²⁵ J. GRĘŻLIKOWSKI, *Recepcja reformy trydenckiej...*, s. 346.

²⁶ *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, s. 137.

formacji kandydatów do święceń²⁷. W tym celu została zatwierdzona lista duchownych, którym biskup Rozrażewski powierzył urząd egzaminatorów. Mieli oni pełnić ważną funkcję, polegającą na badaniu kanonicznym kandydatów do kapłaństwa i opiniowaniu, czy spełniają oni wymogi, ustanowione przez prawodawcę tak ogólnokościelnego, jak i diecezjalnego. Zarządzenie to stanowiło ważne wydarzenie, gdyż ujednolicało praktykę dopuszczania do święceń²⁸.

Najwięcej uwagi poświęcono jednak sakramentowi małżeństwa, gdyż – jak stwierdzał ordynariusz – samowola niektórych osób świeckich doprowadziła do tego, że niejednokrotnie zawarcie małżeństwa następowało w domach prywatnych, a nie w kościołach parafialnych. Małżeństwa te błogosławili, wbrew dekretem Soboru Trydenckiego, kapłani diecezjalni lub zakonni, nakłaniani do tego różnymi korzyściami. W diecezji miały miejsce również przypadki wymuszeń, co prowadziło w konsekwencji do błędów i nadużyć w sprawowanym sakramencie. Chcąc wyeliminować takie sytuacje, ustawodawca zakazał duszpasterzom błogosławienia małżeństw nie swoich parafian oraz innowierców, zagroziwszy nawet karą suspensy, przewidzianą w dekreście soborowym *Tametsi*²⁹.

Synod, starając się dokładnie wdrożyć reformę Tridentinum oraz chcąc zapoznać wiernych z soborową nauką na temat sakramentu małżeństwa, nakazał duszpasterzom publiczne odczytywanie soborowego dekretu *Tametsi* oraz wyjaśnianie jego treści. Nad wykonaniem tego zarządzenia mieli czuwać archidiakoni i dziekani wiejscy³⁰. Ponadto miało być podane do wiadomości wiernych, iż od początku Adwentu aż do Objawienia i od Środy Popielcowej do oktawy Wielkanocy włącznie zawieranie małżeństw zostało zakazane³¹.

²⁷ J. GRĘZLIKOWSKI, *Przygotowanie kandydatów do kapłaństwa w diecezji włocławskiej w świetle potrydenckich synodów diecezjalnych*, Prawo Kanoniczne 45 (2002) nr 1-2, s. 271.

²⁸ *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, s. 130.

²⁹ J. GRĘZLIKOWSKI, *Recepcja reformy trydenckiej...*, s. 327.

³⁰ *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, s. 130.

³¹ J. GRĘZLIKOWSKI, *Recepcja reformy trydenckiej...*, s. 327.

Powyższe dyspozycje synodalne stanowiły wyraz troski ustawodawcy diecezjalnego o odpowiednie sprawowanie i przyjmowanie sakramentów, ale również zmierzały do wyplenienia problemu, związanego z niesubordynacją tzw. „wędrownych kapłanów”, wywodzących się z różnych diecezji i zakonów. Prowadzili oni posługę sakramentalną bez zgody i wiedzy ordynariusza miejsca, nie zważając na obowiązujące w diecezji prawo. Dlatego też synod, odwołując się do dekretów soborowych, uważyli proboszczów na nurtujący problem, nakazując im jednocześnie, aby zabraniali nieznanym sobie duchownym, którzy nie posiadają odpowiednich listów polecających od swoich przełożonych, sprawowania jakichkolwiek sakramentów oraz pełnienia świętych czynności³².

3.3. Sprawy liturgiczne

Biskup Rozrażewski kładł duży nacisk na to, aby w jego diecezji zostały przyjęte i używane zreformowane księgi liturgiczne, zwłaszcza mszał i brewiarz, zatwierdzone przez papieża Piusa V. W tym celu na synodzie z 1589 r. wydał artykuł *De contributione pro Breviariis et Missalibus in praeterita Synodo*, w którym zwracał uwagę na potrzebę posiadania przez każdą parafię tychże ksiąg. Zdawał sobie jednak sprawę, że niesie to ze sobą spore koszty. Wychodząc naprzeciw potrzebom biednych kapłanów zalecił, aby księża, czerpiący dochody z beneficjów, przekazali odpowiednią składkę na wspomniany cel. Ażeby przedsięwzięcie zostało sprawnie przeprowadzone, ustanowieni zostali specjaliści kwestarze, których obowiązkiem było przymuszenie opieszalszych do uiszczenia składek. Mogli w tym celu rozporządzać różnymi karami, nie wyłączając nawet ekskomuniki³³.

Znaczącym osiągnięciem synodu był również artykuł *Iura, privilegia, proventus Ecclesiarum per Decanos rurales conscribatur, et Inventaria supellectilis conficiantur*, w którym nakazano dziekanom sporządzenie specjalnego spisu, zawierającego wykaz sprzętów li-

³² *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, s. 137.

³³ Tamże, s. 130.

turgicznych, znajdujących się w posiadaniu kościołów parafialnych: użytkowanych, zniszczonych bądź też utraconych na rzecz innowierców. W inwentarzu tym miały też zostać wyliczone wszystkie kościoły zagarnięte przez protestantów. Tak przygotowany wykaz powinien zostać przedłożony rządcy diecezji³⁴.

3.4. Miejsca i czasy święte

Obok spraw związanych z wprowadzaniem w diecezji nowych ksiąg liturgicznych, synod zajął się czasami i miejscami świętymi. Ustawodawca synodalny zalecił, aby duszpasterze pamiętali, że „wszelkim poświęceniom i procesjom towarzyszyć ma duch skupienia, pobożności i modlitwy”³⁵. Szczególną zaś troską biskupa była poprawna celebracja Triduum Paschalnego. Dlatego też na synodzie tym uściślono przepisy, odnoszące się do udziału wiernych w nabożeństwach upamiętniających mękę, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa. Synod wyraźnie zalecił, aby w czasie Triduum Paschalnego wierni nie odbywali procesji wokół chrzcielnicy, z wyjątkiem Wielkiej Soboty, gdyż wprowadza to wiele zamieszania i zakłóca przebieg liturgii³⁶.

3.5. Beneficja i obowiązki beneficjatorów

Sobór Trydencki zakazywał zatrzymywania w jednym ręku kilku beneficjów, chyba że beneficjaci uzyskają od Stolicy Apostolskiej specjalną dyspensę. Mając na uwadze powyższe zarządzenie, biskup Rozrażewski dążył do wyeliminowania praktyki kumulacji beneficjów, występującej również w powierzonej jego pieczy diecezji. Jeszcze przed rozpoczęciem synodu zalecił, aby wszyscy, którzy skorzystali z papieskiej dyspensy, przygotowali i złożyli w czasie obrad synodalnych odpowiednie sprawozdanie ze stanu posiadanych dóbr³⁷. Z przygotowanymi zestawieniami wystąpiło jednak tylko 19

³⁴ Tamże, s. 131.

³⁵ J. GRĘZLIKOWSKI, *Recepcja reformy trydenckiej...*, s. 338.

³⁶ *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, s. 138.

³⁷ J. BORUCKI, *Wkład synodów...*, s. 177.

beneficjatorów³⁸. Pozostali, którzy nie wywiązali się z powyższego obowiązku, zostali zobligowani do przedłożenia w późniejszym terminie wykazów, wyliczających posiadane beneficja. Ustawodawca, zapoznawszy się z przedstawionymi sprawozdaniami, zwrócił uwagę na obowiązki duszpasterskie, ciężące na beneficjatach, zalecając im w tej materii gorliwość i troskę. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w artykule *Contra eos qui plura beneficia obtent*³⁹.

Poważnym problemem nękającym diecezję było również zajmowanie beneficjów bez kanonicznego nadania. Aby zapobiec podobnym sytuacjom na przyszłość, synod uchwalił artykuły: *De Dispensationibus* oraz *De Investituris et Commendis*. Pierwszy z nich zwracał uwagę na poważne nadużycia, jakie miały miejsce podczas obejmowania beneficjów. Kategorycznie zakazywał ich kumulacji, chyba że została uzyskana dyspensa, która zwalniałaby beneficjanta, posiadającego już przynajmniej jedno beneficjum, od uchwalonego prawa. Niniejszy artykuł podkreślał także, że zwyczaj ten nie powinien być nadużywany, podobnie, jak i sama łaska Stolicy Apostolskiej. Nie mniej ważny okazał się artykuł drugi. Był on radykalnym i zdecydowanym posunięciem, dążącym do całkowitego zlikwidowania w diecezji nadużyć, związanych z obejmowaniem i posiadaniem inwestytur i komend. W myśl tego rozporządzenia zakazywano przyjmowania nadań z rąk osób świeckich. Prawodawca przypominał, iż bez upoważnienia ordynariusza nie wolno obejmować beneficjum oraz, co się z tym wiązało, udzielać sakramentów małżeństwa i pokuty⁴⁰. Dodatkowo ustanowiono, że ci kapłani, którzy pomimo znanego prawa przyjmowaliby beneficja z rąk osób świeckich, zostaną obłożeni karą suspensy⁴¹.

³⁸ *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, s. 132-133.

³⁹ Tamże, s. 138.

⁴⁰ Tamże, s. 131-132.

⁴¹ Tamże, s. 136.

3.6. Urzędy diecezjalne

Synod starał się określić w swoich statutach zakres władzy poszczególnych urzędów diecezjalnych. Przypominał o prawach i obowiązkach, jakie ciążyły na archidiakonach, dziekanach oraz egzaminatorach i sędziach synodalnych⁴².

Biskup Rozrażewski podczas obrad synodalnych zauważył, iż reformy wymaga urząd archidiakona. Powodem takiego postawienia sprawy był fakt zlekceważenia przez archidiakonów obowiązku przeprowadzenia wizytacji, w wyniku którego podczas obrad synodalnych nie przedstawiono wymaganych od nich sprawozdań. Powyższe zaniedbanie było o tyle istotne, że niosło ze sobą konsekwencję w postaci niewykrycia nadużyć, jakich dopuszczali się duchowni, pracujący tak w kujawskiej, jak i pomorskiej części diecezji. Ordynariusz, pragnąc uzdrowić zaistniałą sytuację, nakazał archidiakonom (pod karą grzywny 20 marek), aby jak najszybciej wywiązali się ze swoich powinności i do świąt Bożego Narodzenia przedstawili mu podsumowanie dokonanych wizytacji. Ponadto prawodawca synodalny zobowiązał ich pod taką samą karą, aby i w następnych latach systematycznie i dokładnie przeprowadzali wizytacje w swoich archidiakonatach. W sporządzonych sprawozdaniach, dostarczanych następnie biskupowi, mieli oni wypunktować wszystkie zaniedbania, występujące na terenie podległym ich władzy⁴³.

Nie mniej uwagi poświęcono sprawom związanym z urzędem dziekańskim. W artykule *Ad restitutas in priori Synodo Congregationes Ruralium Decanorum additio* zwrócono uwagę na uprawnienia kongregacji dziekanów, dostrzegając w niej narzędzie wdrażania reformy trydenckiej w diecezji⁴⁴. To w ramach jej funkcjonowania dziekani zostali zobowiązani do sprawdzenia, czy wszyscy księża pracujący na terenie dekanatu posiadają inwestytury i komendy, i czy znają formułę

⁴² J. BORUCKI, *Ustawodawstwo synodalne...*, s. 310.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ J. GREŹLIKOWSKI, *Kongregacje dekanalne na tle zadań i obowiązków dziekanów w ustawodawstwie synodalnym diecezji włocławskiej w okresie potrydenckim*, *Prawo Kanoniczne* 45 (2002) nr 3-4, s. 180.

rozgrzeszenia. Dodatkowo tymże kongregacjom przypisano funkcję informacyjną o wydarzeniach, zachodzących zarówno w Kościele powszechnym, jak i lokalnym. Ponadto dziekani stojący, na ich czele, mieli pouczyć kapłanów ze swoich dekanatów o wszystkim, co zostało postanowione na synodach prowincjonalnych⁴⁵.

Ostatnią grupę urzędów, którymi zajął się synod, stanowili egzaminatorzy i sędziowie synodalni. Zlecono im obowiązek egzaminowania proboszczów. Zgodnie z wolą ustawodawcy urząd ten powierzono księżom, piastującym go już od poprzedniego synodu⁴⁶.

3.7. Karność kapłańska

Ważnym zagadnieniem była sprawa karności duchowieństwa. Rządca diecezji w inny sposób, aniżeli to było dokonywane na synodach wcześniejszych, podszedł do realizacji tej kwestii⁴⁷. W artykule *De obedientia erga Episcopum* zobowiązywał wszystkich duchownych do posłuszeństwa swojemu ordynariuszowi. Stwierdzał w nim stanowczo, że jeżeli ktokolwiek okazałby się nieposłuszny swojemu biskupowi, znieważał go, pomawiał, a nawet nastawał na jego życie, powinien liczyć się z wymierzeniem odpowiedniej kary przez kurię biskupią⁴⁸.

Synod, zwalczając nadużycia duchownych, postanowił zlikwidować praktykę pobierania dochodów z beneficjów przez tych kapłanów, którzy notorycznie lekceważyli odmawianie Liturgii Godzin. Przypominał im o obowiązku odmawiania godzin kanonicznych z *Brewiarza rzymskiego*. Ponadto stwierdzał, iż ci, którzy opuścili wszystkie godziny kanoniczne w ciągu dnia, tracą wszystkie dochody z beneficjum, przypadającego na ten dzień. Tym, którzy opuścili jedynie jutrznię lub wszystkie inne godziny poza nią, odliczona zostanie połowa z dochodów. Ci zaś, którzy nie odmówili tylko jednej

⁴⁵ Tenże, *Dziekani w ustawodawstwie synodalnym diecezji wrocławskiej*, Prawo Kanoniczne 52 (2009) nr 1-2, s. 259.

⁴⁶ *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, s. 130.

⁴⁷ J. GRĘŻLIKOWSKI, *Recepcja reformy trydenckiej...*, s. 367.

⁴⁸ Tamże, s. 368.

godziny, powinni się liczyć z dochodem pomniejszonym o szóstą część swojego dziennego uposażenia⁴⁹.

Statuty podjęły również walkę z konkubinatem duchownych. Ustawodawca synodalny zakazywał utrzymywania kontaktów duchownych z konkubinami albo z innymi kobietami o podejrzanej reputacji. Stwierdzał, że jeżeli którykolwiek z kapłanów nie dostosuje się do tego zarządzenia, musi się liczyć z nałożeniem na niego zakazu odprawiania Mszy świętej. Duchowni, którzy pomimo trzykrotnego upomnienia nie podporządkowaliby się mu i nadal nie zachowywaliby celibatu, podlegać mieli karze, z suspensą włącznie⁵⁰.

Potępione zostało pijaństwo księży. Karą za takie przewinienie miało być pozbawienie urzędu oraz – co się z tym wiązało – zakaz czerpania dochodów z beneficjum⁵¹.

Ustawodawca piętnował również praktykę pozywania duchownych przez innych przedstawicieli tegoż stanu do sądów cywilnych. Sprawy takie, o ile zaistnieją, należało kierować tylko do sądu biskupiego. Księża, którzy ośmieliliby się ten zakaz złamać, powinni się liczyć z jednoczesnym zaciągnięciem na siebie kary ekskomuniki, natomiast kapituły i zakony, dopuszczające się takiego procederu, ściągały na siebie karę suspensy i interdyktu⁵².

3.8. Życie zakonne

W trakcie obrad synodalnych zajęto się problematyką zakonną. Była to sprawa o tyle istotna, gdyż zakony odgrywały doniosłą rolę w duszpasterstwie diecezjalnym. W pierwszym rzędzie statuty starały się uregulować napięcia, które występowały między kapłanami diecezjalnymi a zakonnymi. W tym celu przypominały o obowiązku podporządkowania się wszystkich duchownych prawu obowiązującemu w diecezji.

⁴⁹ *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, s. 135.

⁵⁰ Tamże, s. 135-136.

⁵¹ Tamże, s. 136.

⁵² Tamże, s. 138.

W toku obrad ustawodawca starał się rozwiązać uciążliwą kwestię, jaką było szafowanie sakramentów świętych przez zakonników, którzy nie uzyskali na to zgody ordynariusza miejsca⁵³. Zakazano im błogosławienia małżeństw i słuchania spowiedzi, jeżeli nie uzyskali na to zgody kompetentnej władzy duchownej⁵⁴. W ten sposób ograniczono szkodliwą działalność tych zakonników, którzy nie posiadając odpowiedniego przygotowania, podejmowali się czynności dla nich zabronionych.

Ważnym posunięciem, regulującym życie zakonne w diecezji, było ustanowienie artykułu *Abbsolutio DD. Abatum a prestando iuramento*, w którym nakazano opatom uczestnictwo w obradach synodalnych. Uwzględniano tu przede wszystkim opatów: Leonarda Rębowskiego z Pelplina oraz Wawrzyńca Zielińskiego z Koronowa, którzy byli wprawdzie obecni na omawianym synodzie, ale nie odnotowano ich uczestnictwa na synodach wcześniejszych, odprawianych przez biskupa Hieronima Rozrażewskiego. W artykule tym podkreślono problem tłumaczenia się przez nich i innych przełożonych zakonnych nieznaną sobie prawą ustanowioną na synodach, jak również przeciwdziałano notorycznemu unikaniu przez tychże opatów spraw karnych, jakie im na zgromadzeniach synodalnych przedstawiano i rozpatrywano⁵⁵.

Biskup Hieronim Rozrażewski pod wpływem wystąpień opatów, przedstawiających sytuację materialną powierzonych sobie zakonów, zgodził się, aby w aktach synodu z 1589 r. umieszczono artykuł *Abbsolutio DD. Abbatum a solutione Decimae pro Seminario* stanowiący o tym, iż opaci są zwolnieni z płacenia dziesięciny na rzecz seminarium. Było to ich duże osiągnięcie ekonomiczne, jednak zobowiązani oni zostali do uiszczania corocznych składek, które biskup uznał za stały i pewny dopływ finansów dla powstałego w 1569 r. seminarium we Włocławku⁵⁶.

⁵³ Tamże, s. 137.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże, s. 129.

⁵⁶ J. GRĘŻLIKOWSKI, *Realizacja dekretu „Cum adolescentium aetas” soboru trydenckiego w diecezji włocławskiej*, w: *Historia magistra vitae. Księga jubileuszowa ku czci*

3.9. Zarząd dobrami doczesnymi Kościoła

Nie mniej ważnym zagadnieniem, jakie ustawodawca synodalny poruszył na synodzie diecezjalnym w 1589 r., była sprawa dóbr doczesnych Kościoła. W wyniku prowadzonych dyskusji ustanowiono komisję, która miała zająć się zbadaniem stanu majątku kościelnego i opłatami wpływającymi od nowo mianowanych członków kapituły katedralnej. Członkami tej komisji zostali księża: Paweł Cichrowski oraz Tomasz Zakrzewski. Otrzymali oni od biskupa polecenie, aby bezzwłocznie wypełnili powierzone im zadania i przedstawili rządce diecezji sprawozdanie z wykonania powierzonego urzędu⁵⁷.

Postanowieniem synodu był również artykuł *Iura, privilegia, proventus Ecclesiarum per Decanos rurales conscribatur, et Inventaria supellectilis conficiantur*. W myśl tego zarządzenia dziekani powinni sporządzić spisy dóbr kościelnych utraconych lub pozostających bez odpowiedniej opieki. Inwentarze takowe znaleźć się miały w specjalnej księdze. Oryginał spisu miał trafić do oficjała, a później do archiwum, gdzie powinien być należycie przechowywany⁵⁸.

3.10. Postanowienia administracyjne

Biskup Hieronim Rozrażewski zdecydował się również na podjęcie kilku decyzji o charakterze administracyjnym. Na pierwszy ich plan wysunięta została kwestia pełnego ustalenia granic dekanatów. W wyniku jej realizacji ustanowiono artykuł *Incorporatio Decanatus Suecensis*, na mocy którego wyłączono dekanat świecki spod dotychczasowej jurysdykcji oficjała gdańskiego i podporządkowano go władzy oficjała bydgoskiego⁵⁹, a w artykule 20 – *Deputatko Decani Ruralis Brzestensis* – podjęto decyzję o mianowaniu ks. Jana Domieniewskiego, dotychczasowego kaznodziei w Brześciu, dziekanem wiejskim i jednocześnie proboszczem brzeskiej parafii. Ordynariusz, korzystając

Profesora Jerzego Flagi, pod red. A. Dębińskiego, S. Wrzóska, K. Maćkowskiej i M. Kruszkowskiej-Gagoś, Lublin 2007, s. 225.

⁵⁷ Tamże, s. 133.

⁵⁸ Tamże, s. 131.

⁵⁹ Tamże, s. 133.

z okazji, przypomniał nowo mianowanemu dziekanowi, aby wiernie wykonywał swoje obowiązki⁶⁰.

Do grupy rozporządzeń administracyjnych zaliczają się również niektóre nominacje ogłoszone przez synod. Wśród nich byli delegaci biskupa do przyjmowania sprawozdań od administratorów szpitali i innych placówek dobroczynnych, którymi zostali duchowni: Paweł Cichrowski, Łukasz z Uniejowa, Sebastian Paulin, Prokop Dzwonkowski⁶¹, oraz dowartościowani przez ustawodawcę synodalnego deputaci do zbadania stanu majątku kościelnego. Członkami tej ostatniej komisji zostali księża: Paweł Cichrowski i Tomasz Zakrzewski. Podejmując powierzone urzędy, otrzymali od biskupa polecenie, aby bezzwłocznie wypełnili powierzone im zadania i przedstawili rządzący diecezji sprawozdanie z wykonania powierzonego zadania⁶².

3.11. Sprawy sądowe

Po odczytaniu i wyjaśnieniu wszystkich artykułów biskup Rozrzewski, korzystając z przysługujących mu uprawnień⁶³, postanowił rozstrzygnąć sprawy sporne. Jako pierwsza została rozpatrzona skarga diekana i oficjała bydgoskiego, Sebastiana Paulina. Przedstawił on przebieg sporu z franciszkanami, którzy bezprawie zajęli kaplicę Świętego Krzyża w Bydgoszczy i – nie uzyskawszy odpowiedniego pozwolenia – sprawowali tam nabożeństwa oraz szafowali sakramenty, które przysługiwały jedynie proboszczowi miejsca. Po wysłuchaniu skargi ustawodawca synodalny zalecił, aby zakonnicy stawili się przed jego trybunałem w celu wnikliwszego zapoznania się ze sprawą. Dopiero wtedy miała zostać podjęta ostateczna decyzja w sprawie toczonoego sporu⁶⁴.

⁶⁰ Tamże, s. 134.

⁶¹ Tamże, s. 130.

⁶² Tamże, s. 133.

⁶³ J. GRĘŻLIKOWSKI, *Początki i rozwój kościelnego sądownictwa w Polsce na podstawie generalnego i okręgowych oficjaliałów diecezji wrocławskiej*, Prawo Kanoniczne 44 (2001) nr 3-4, s. 163.

⁶⁴ J. BORUCKI, *Wkład synodów...*, s. 214.

Z kolei Jan Zbąsznia przedłożył skargę na komendatariusza z Tczewa, Bartłomieja, który nie chcąc wypełnić dekretu biskupa zapowiadającego synod, zbojkotował go. Duchowny ten ponadto gorczył wiernych pijaństwem, grą w karty oraz podejrzanymi kontaktami z kobietami. Po tym wystąpieniu także i inni dziekani, korzystając ze sposobności, skarżyli się na kradzieże, rabunki, grabieże, zabieranie dziesięcin i dochodów z beneficjów. Biskup Rozrażewski, wysłuchawszy wszystkich, polecił wspomnianemu komendatariuszowi stanąć się przed swoim trybunałem, a pozostałe sprawy odłożył do następnego synodu⁶⁵.

Z wyroku biskupiego więzieniem zostali ukarani kapłani: Stanisław z Płonia, Stanisław z Łabiszewa, Jakub ze Służewa. Powodem tak surowego wymiaru kary było utrzymywanie przez nich podejrzanym kontaktów z kobietami oraz gorszący tryb życia⁶⁶.

Rządca diecezji w wyniku prowadzonych spraw sądowych zajął się nie tylko wymierzaniem cenzur kościelnych w stosunku do niekarnych duchownych, ale również wydał odrębny artykuł *Relaxatio Praepositi Lubranensis*, na mocy którego uwolnił prepozyta lubrańskiego, Ambrożego Lubiszewskiego, z zaciągniętej wcześniej kary suspensy⁶⁷.

Zakończenie

Z przeprowadzonej analizy artykułów synodu diecezjalnego wynika jednoznacznie, że obejmowały one szeroki wachlarz spraw, należących do różnych dziedzin życia kościelnego, działalności duszpasterskiej i postawy religijnej wiernych. Głównym celem i zadaniem tego synodu było jednak ujednolicenie i zreformowanie pracy duszpasterzy w całej diecezji w przededniu obrad synodu prowincjonalnego. Normy dla tych postanowień biskup Rozrażewski czerpał zasadniczo z dekretów Tridentinum. Pozwoliło to na dostosowanie prawa diecezjalnego

⁶⁵ J. GRĘZLIKOWSKI, *Recepcja reformy trydenckiej...*, s. 430.

⁶⁶ Tamże, s. 430-431.

⁶⁷ *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, s. 134.

do ogólnokościelnego ustawodawstwa, obowiązującego po Soborze Trydenckim⁶⁸.

Podjęte uchwały ubogaciły polskie ustawodawstwo synodalne szeregiem norm o charakterze rodzimym i oryginalnym, ustanowionym z myślą o konkretnych potrzebach diecezji. Należy tutaj podkreślić kwalifikacje prawodawcy, na np. Hieronima Rozrażewskiego, który nie tylko gruntownie znał obowiązujące wówczas prawo powszechne i partykularne, ale potrafił dobrać odpowiednie teksty pod kątem praktycznego i użytecznego ich zastosowania. Wypada jednak zauważyć, iż mimo wielu zalet, statuty posiadają pewne braki. Słabą stroną ich redakcji są często spotykane powtórzenia myśli i stwierdzeń. Przywołać tu można np. artykuł *De formatis habendis*⁶⁹, który ewidentnie przytaczał uchwały z artykułu *De administrantibus Sacramenta sine facultate Episcopi, migrantibus potissimum in alienas Dioeceses*⁷⁰. Było to z pewnością spowodowane pośpiechem w ich przygotowywaniu i trudnością zebrania odpowiedniego składu redagującego. Pomimo tych niedociągnięć należy synod z roku 1589 zaliczyć do synodów reformistycznych. Konsekwentnie podejmował on i wcielał w życie uchwały Soboru Trydenckiego, stając się praktycznym kompendium dla duchowieństwa w jego pracy duszpasterskiej.

Rekapitułując, należy stwierdzić, iż odprawiony synod stanowił ważny etap w procesie urzeczywistniania reformy trydenckiej w diecezji kujawsko-pomorskiej, pozostając trwałym pomnikiem ustawodawstwa partykularnego. Podjęta próba bliższej prezentacji tego wydarzenia w Kościele włocławskim pozwala uchwycić złożoność i długofalowość dzieła odnowy soborowej. Potwierdzeniem tego założenia może być fakt zwołania już w roku następnym, 1590, kolejnego zgromadzenia synodalnego o charakterze ogólnodiecezjalnym.

⁶⁸ J. GRĘZLIKOWSKI, *Czym był dla Kościoła Sobór Trydencki (1545 – 1563)? (Refleksje w 440-tą rocznicę od zakończenia obrad)*, Prawo Kanoniczne 46 (2003) nr 3-4, s. 171.

⁶⁹ *Acta et Constitutiones Synodi secunda...*, s. 138.

⁷⁰ Tamże, s. 137.

The Second Synod of the Włocławek's Diocese by Bishop Hieronim Rozrażewski in 1589

Bishop Hieronim Rozrażewski was chairing the Second Synod of the Włocławek's Diocese in September 22nd, 1589. During these deliberations, the following issues had been discussed: the defense of the Catholic faith, the privileges and obligations of the clergy, the administrative directives concerning the offices, the sacramental service, the Divine worship, the times and holy places. It's worth mentioning that the reform of the religious life and the issue of the Catholic teaching and improvements in education had been discussed as well.

The statutes which had been accepted by the Synod, considered Bishop Hieronim Rozrażewski, to be one of the most active advocates of the Tridentine reform in Poland.

SŁOWA KLUCZOWE: synod diecezjalny, Hieronim Rozrażewski

KEY WORDS: diocesan synod, Hieronim Rozrażewski